

Dvojí individualismus

Ladislav Hejdánek

in: Mlat, Ladislav Hejdánek (ed.), Praha: samizdat, 1950, n. 12, p. 1–4 ♦ [publication](#)

in: Mlat, Ladislav Hejdánek (vyd.), Praha: samizdat, 1950, č. 12, str. 1–4 (3. 7.) ♦ [publikace](#)

♦ článek, česky, vznik: 3. 7. 1950

♦ article, Czech, origin: 3. 7. 1950

Drazí,

přece jenom píši ještě jednou; jsou k tomu vážné důvody, z nichž nejpodstatnější je úkol, komentovat poslední Cihlu. Nejprve však bych chtěl poznamenat několik věcí, nezbytných k pravému porozumění komentáře.

Dvojitý individualismus

„Dejme pozor na dvojitý individualismus, zdánlivě sobě podobný: individualismus svědomí, podle něhož jednotlivec jest svou činností za společnost odpověden, a individualismus liberalistický.“ (Emanuel Rádl, 1933)

„To, co se dnes hroutí, je individualismus liberalistický, který jako choroba rozežíral společnost. ... Ale není odbyt individualismus svědomí, podle něhož jednotlivec je svou činností za společnost odpověden.“ (František Laichter, 1945)

Rádlovo rozlišení dvojího individualismu je právě v dnešní době neobvykle důležité, neboť pomáhá rozpoznat (spolu s jinými ještě jeho tezemi) správné pojetí praxe a praktičnosti od nesprávného.

Struktura moderní společnosti byla právem označena (pro celý svět) jako podstatně technokratická. Marx vystihl tento rys tezí o odcizenosti člověka. Vlastní smysl socialismu je právě v úsilí, člověka osvobodit z otročení věcem a postavit jej opět do podmínek, v nichž bude moci plnit své pravé poslání. To je nejzákladnější příkaz pro tuto dobu; bez tohoto cíle je socialismus nemyslitelný.

Jsou ovšem odlišná mínění o metodách, jimiž má být osvobození člověka dosaženo. Kořeny odlišností jsou v odlišné interpretaci jak lidského poslání, tak i překážek, které jeho plnění stojí v cestě. Marxismus vidí lidské poslání ve všestranném uplatnění a rozvinutí lidských schopností v nejširším společenském měřítku, tj. jde mu o využití veškerých individuálních zdrojů rozvoje společnosti. Odcizeností člověka rozumí právě tuto společenskou odcizenost člověka, a svobodu chápe především jako kolektivní, společenskou svobodu, svobodu mas. Je mnoho důvodů k tomu, vidět v tomto pojetí stále ještě liberalismus; liberalismus ovšem radikálně odindividualizovaný. Připustíme-li, že individualismus není podstatným a nezbytným znakem liberalismu, otevřeme si možnost správného pochopení skutečné situace. Pro liberalismus je podstatné, že neuznává pozitivního lidského poslání v pravém slova smyslu. Lidské poslání falešně interpretuje jako rozvinutí a využití všech možností; v svobodě vidí cestu k tomuto rozvinutí, kterou upraví odstraněním překážek. Proto cesta k svobodě a tím cesta k plnému životu je cesta vnějších úprav a změn, cesta vhodnějšího uspořádání podmínek, cesta vnějšího uvolňování; jejím cílem je připravit takové podmínky, při nichž se člověk bude moci projevit nejplněji, nejsvobodněji, nejvíce po svém, nejnezávisleji, tak, jak opravdu odpovídá jeho nejvnitřnějším mohutnostem a tendencím, tak, aby žádná

schopnost nebyla nevyužita, v dokonalé harmonii se sebou samým, bez napětí k nějakým heterogenním skutečnostem, tedy konec konců tak, aby člověk se stal jedinou pravou skutečností, zatímco všechna ostatní skutečnost bude vhodným uspořádáním jaksí neutralizována a tím zatlačena do pozadí, aby rozvinutí pravého lidství, plnosti člověka nepřekážela. Marxismus tento ideál plně přijímá a dodává pouze, že ho může být dosaženo pouze společensky. Jedině tímto dodatkem se liší od liberalismu starého, který můžeme charakterizovat jako individualistický; ten totiž počítal do heterogenních podmínek i ostatní lidi; a pokud hovořil o společnosti, předpokládal jakousi přirozenou harmonii všech individuí. Zatím však, co se domníval, že tato harmonie se prokáže sama všude tam, kde vnější podmínky budou správným způsobem uspořádány a překážky individuálního svobodného rozvinutí odstraněny, čili že tato přirozená harmonie je samozřejmým důsledkem všeobecného uskutečnění individuální svobody, dnešní forma liberalismu vztah obrací a tvrdí, že nejdříve je nutno odstranit překážky společenského rozvoje a tím že samozřejmě bude osvobozena osobnost. Co zůstává společné oběma formám liberalismu je myšlenka rozvinutí daných schopností, přirozených vloh a vnitřních sil a mohutností lidských: nic jiného není posláním člověka, než aby sám sebe prosadil, vyjádřil, rozvinul, aby přivedl k zrození zárodek každé své možnosti, aby sobě zdůraznil, sebe podtrhl tím, že se plně uskuteční, aby narostl do nezměrnosti – aby se konec konců stal titánem. Taková je pravá povaha liberalismu a taková je logika jeho vývoje. Liberalistický individualismus nutně vyústil v liberalismus masový, kolektivistický, totalitní. Je třeba podotknout, že tomu tak nebylo jenom v marxismu; totéž nastalo ve fašismu a nacismu a totéž se odehrává v západních demokraciích. Celý svět jde k totalitarismu. A je podstatné, že to je totalitarismus liberalistický.

Vlastní chyba liberalismu je v tom, že neuznává pozitivního lidského poslání. Proto nemá spolehlivé měřítko pro tvořivé lidské jednání a topí se v anarchismu. Mohl by zdolat zmatek jedině tak, jak ukazovali u nás Masaryk a Rádl: naučit se znovu chápat smysl lidského života v poslušnosti osobního Boha a v službě lidem v jeho jménu. Ale liberalismus se i tentokráte od Boha odvrátil a dovršil svou vzpouru proti Bohu zavržením individuální odpovědnosti. Neboť i když o odpovědnosti mluví, totiž o odpovědnosti před společností, před dějinami, před budoucím pokolením, přece skutečnou odpovědnost ruší, omeziv ji na poslušnost občanského zákona a na odpovědnost za plnění rozkazů a pokynů. Tak překonává anarchismus: člověk není sám, a proto musí poslouchat svých geniálních vůdců společně se svými spoluobčany. Ale tím je otevřena brána buď anarchismu vůdců, pokud se cítí povoláni k vůdcovství a pokud se necítí vázání masami, anebo anarchismu mas, pokud se vůdcové cítí jen jimi vyneseni. A odtud je jen dvojí cesta ven; v každém případě je třeba nalézt spolehlivou míru nad vůdci i nad masami, aby byl anarchismus zdolán. Marxismus tuto míru hledá v zákonech společenského vývoje, my křesťané ji vidíme v Božích plánech a příkázáních. Zákony společenského vývoje je třeba odhalovat vědecky, tj. konkrétně analýzou

historie, Boží program lásky, spravedlnosti a pravdy je předložen před naše svědomí, tj. každému na vlastní odpovědnost a každému zvlášť. Na jedné straně skupina (nejraději bych řekl sekta) odborníků zjišťuje vědecky za celou společnost a za každého, co je třeba v dalších letech a desetiletích v základních liniích dělat, na druhé straně stojí každý před rozhodnutím, které nemůže být nikým jiným uděláno. Na jedné straně se tiskem, rozhlasem a všemi prostředky vykládá, co si má každý občan o té a té věci správně myslet (neboť to bylo za něho odborně promyšleno při uvážení všech možných detailů, o nichž většina lidí nemá ani potuchy), na druhé straně je člověk za svůj názor a za své jednání osobně odpověden samotnému Bohu, který hledí k srdci. Na jedné straně kolektivní souručenství, na druhé straně mravní individualismus, „individualismus svědomí“.

Ještě jedna věc je důležitá: liberalismus i tenkrát, když zdánlivě uznává, že lidský život má smysl, že člověk má poslání, neuznává transcendentní povahu tohoto poslání. Poslání lidské tu není nad člověkem, nýbrž je ukryto v něm samém a je potřeba je pouze rozvinout. K svobodě, která je cestou k takovému rozvinutí, není třeba člověka nějak vychovávat, nýbrž svobodu je třeba aranžovat, organizovat, objektivně, vnějšně vytvořit.

Z toho ze všeho je ovšem patrné, že jádro a těžiště imanentního „poslání“ je možno potom klást nejen do individua, jak se to dělo na počátku liberalistického období, nýbrž také do kmene a národa, do státu, do třídy, do lidstva vůbec, do dějin – což všechno už dobře známe z historie vzdálenějších i nedávných let. Ale můžeme říci přímo, že těžiště takřka nevyhnutelně přechází z individua do širších společností neboť už od počátku i nejpříkřejší individualisté liberální museli předpokládat jakousi přirozenou harmonii svobodných individuí. A co je jiného tato harmonie než právě společenské zařazení, co jiného než harmonie vzájemných, ergo společenských vztahů individuí? A proto nutně a logicky musela dříve či později nadejít doba, kdy tato přirozená harmonie byla interpretována společensky, tj. kdy byla konkretizována a specifikována jakožto harmonie buď všelidská (nejprve), buď nacionální, buď třídní. Nebyl tu v pravém slova smyslu zrušen individualismus, nýbrž pojem individua se změnil, individuem už nebyl jednotlivý člověk, nýbrž společenský celek nějaký (ať širší nebo užší).

Přicházíme tedy nyní k tomuto závěru: individualismus liberalistický nemá v sobě vnitřních záruk loajálnosti k jednotlivé (každé jednotlivé) lidské osobnosti. I když je antropocentrický, je neschopen fakticky držet cenu lidské osobnosti ani na dosavadní úrovni. Tomuto liberalismu se proti jeho vlastním tezím skutečný člověk ztrácí jak teoreticky, tak i společensky. Totalitarismus je nutným vyústěním liberalistického individualismu. Proto klademe proti němu individualismus svědomí, protože není kolektivního svědomí. Můžeme-li někdy mluvit vůbec o svědomí společnosti, pak tímto svědomím vždycky muž či žena, kteří mají nezkalené svědomí osobní. Je-li něco úhelným kamenem individuálnosti lidské osobnosti, pak je to individuálnost vědomí a svědomí. A ta je založena tou nezvratnou skutečností, že člověk je osobně oslovován

osobním Bohem, který jej zná ze jména (podle jména, tj. osobně a bez prostředníka) a který jej povolává ke své službě osobním příkazem. Jedině toto transcendentální oslovení je opravdovou zárukou respektování lidské osobnosti samy o sobě; jedině Bůh může být a je garantem lidské individuality. A osobní vztah k Bohu nemůže a nesmí být nahrazen žádným jiným vztahem a tedy ani vztahem společenským, vztahem k bližnímu. Ne že by byl od ostatních lidských vztahů odtržen, ale tak, že je jejich jediným spolehlivým základem. Proto budeš milovati Pána Boha z celého srdce svého, ze vší duše své a ze vší mysli své, a teprve za druhé a na druhém místě bližního svého jako sebe samého. Proto není možno se modlit rukama a prací, nýbrž toliko v duchu. Proto také každé lidské rozhodnutí, ať v poslušnosti či v neposlušnosti a vzpouře proti Božím příkazům, vždycky přesahuje situaci, v níž je provedeno, má vždycky o rozměr víc než jeho reálný důsledek. Poslušnost Božích příkazů je vždycky spojena s aktivismem na tomto světě, ale nikdy s ním nesplývá, nýbrž docela zásadně jej přesahuje. A právě v tomto přesahování, v tomto rozměru navíc je lidské rozhodování nepraktické, tj. nemá s praktičností vůbec co dělat. Je nepraktické proto, že je mimo věci, mimo „pragmata“. To je smyslem toho, co jsem napsal v 9. Mlatu a na co je do velké míry 4. Cihla odpovědí a replikou.

A tím už také přecházíme *in medias res*, totiž právě ke komentáři této poslední Cihly, připravivše si předem vhodné kolbiště vyjasněním souvislosti mezi individualismem svědomí a lidskou praxí. Nyní chci prokázat, že se Bedlov ocitl za hranicí, kterou jsem tenkrát prohlásil za *initium immanentiae* a za mez a limit křesťanské teorie.